

Szükséghelyzet vagy önvédelem? Vitatott jogalapok a terrorizmus elleni „háborúban”

I. BEVEZETÉS

Az Egyesült Államokat 2001. szeptember 11-én ért terrortámadás után elterjedt az a napjainkig tartó nézet, amely szerint szükséghelyzet alapján jogszerű lehet erőszakot alkalmazni nem állami szereplő és a területileg érintett állam ellen olyan esetben is, amely az önvédelem hagyományos keretein kívül esik.^[1] Az érvelés szerint, ha a tisztán nem állami szereplő elleni vagy a területi állam elleni erőszak sértené az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdését, azt a szükséghelyzet mint jogelleneséget kizáró ok felhívása hatékonyan kiküszöböli.^[2] Az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése értelmében: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”

Az ENSZ Alapokmánya a 2. cikk (4) bekezdésében rögzített általános erőszaktilalom alól csupán két kivételt ismer, az Alapokmány 51. cikkében rögzített egyéni vagy kollektív önvédelem jogát^[3] és a Biztonsági Tanács felhatalmazását az Alapokmány VII. fejezete (különösen 39–42. cikkek) alapján.^[4]

[1] A probléma aktualitásáról és jelentőségéről bővebben lásd Sloane, 2012, 447–508.

[2] Az Egyesült Államokat 2001. szeptember 11-én ért terrortámadás utáni tág erőszak alkalmazást lehetővé tevő elméletekről és azok cáfolatáról bővebben lásd Kajtár, 2015.

[3] „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és a biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette.” ENSZ Alapokmány, 51. cikk első fordulata.

[4] „Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket fogantatosíthat...” ENSZ Alapokmány 42. cikk első fordulata.

A Nemzetközi Jogi Bizottság államfelelősség-konceptiója (ARSIWA)^[5] a 22–27. cikkek között szabályozza a jogellenességet kizáró körülményeket, azaz azokat a másodlagos nemzetközi jogi normákat, amelyek szokásjogi úton általánosságban kizárják az amúgy jogellenes cselekedetek jogellenességét a jogsértő állam viszonylatában. A 25. cikk (1) bekezdése értelmében az állam nem hivatkozhat szükséghelyzetre, mint valamely nemzetközi kötelezettségével összhangban nem álló cselekedet jogellenességét kizáró okra, kivéve, ha ez a cselekedet (a) az adott állam egyetlen eszköze arra, hogy valamely lényegbevágó érdekét súlyos és küszöbön álló veszélytől megóvja, és (b) a cselekedet nem csorbítja komolyan azon államnak, vagy államoknak a lényegbevágó érdekeit, amelyekkel szemben a kötelezettség fennáll, illetve a nemzetközi közösség mint egész érdekeit.

A szükséghelyzetet a terrorizmus elleni „háború” során felhasználni kívánó szerzők szerint egy nem állami szereplő elleni szükségszerű, arányos és azonnali fegyveres fellépés egy másik állam területén kielégíti az ARSIWA 25. cikkében foglalt feltételeket, következésképp kizárja az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésének megsértéséből eredő jogkövetkezményeket.

II. A SZÜKSÉGHELYZET ALKALMAZHATÓSÁGÁT TÁMOGATÓ ELMÉLETEK

Az erőszak-alkalmazással kapcsolatban a szükséghelyzetre való hivatkozás rendkívül ritka az állami gyakorlatban, arra 1945 óta mindössze kétszer került sor. Belgium 1960-ban a kongói,^[6] majd 1999-ben a koszovói beavatkozás során^[7] hivatkozott szükséghelyzetre. Az Egyesült Államok sem az afganisztáni és szudáni célpontok elleni 1999-es, sem a 9/11-et követő bombázása során nem hivatkozott szükséghelyzetre, akcióit mindegyik alkalommal az 51. cikkre hivatkozva jelentette a Biztonsági Tanácsnak.^[8] Így a *jus contra bellum* kontextusában a terrorizmussal szembeni fellépés szükséghelyzetként való kimentésének *opinio juris*a még Washington esetében is teljesen hiányzik, a nemzetközi közösség többi tagjáról már nem is beszélve.^[9]

Az ARSIWA 26. cikke egyértelműen fogalmaz abban a tekintetben, hogy *jus cogens* megsértése esetén a jogellenességet kizáró okok egyike sem alkalmaz-

[5] Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10). *Yearbook of the International Law Commission, 2001*, vol. II, Part Two.

[6] A BT 873. sz. ülése, 1960. július 13. S/PV. 873 (1960) 196. bek.

[7] Belgium Oral Pleadings, CR 99/15, Public sitting held on Monday 10 May 1999, at 3 p.m., at the Peace Palace. 7. p. Jugoszlávia a szükséghelyzet egyes elemeinek hiánya mellett felhívta a bíróság figyelmét, hogy a 25. cikk nem alkalmazható *jus cogens* megsértése esetén, ami a 2. cikk (4) bekezdésének megsértésével kétségtelenül megtörtént. *Yugoslavia Oral Pleadings*, Public sitting held on Monday 10 May 1999, at 10.00 a.m., at the Peace Palace, CR 1999/14. 46–47. p.

[8] S/2001/946 (2001. október 7). Murphy, 1999, 164–165.

[9] A nemzetközi közösség e tárgyban már jelentősen előrehaladott *opinio juris*áról lásd Bóka, 2002, 73.

ható. Ezért a szükséghelyzet mellett érvelő szerzők a terrorizmus elleni fellépések során a szükséghelyzet alkalmazhatóságát az általános erőszaktilalom *jus cogens* jellegének megkérdőjelezésével igyekeznek elérni. *John-Alex Romano* a tömegpusztító fegyverek által okozott példátlan veszélyt hangsúlyozva az egyoldalú erőszak-alkalmazás mellett foglal állást. Tekintettel arra, hogy az önvédelmi jog kiterjesztését három okból is lehetetlennek tartja,^[10] a szerző az államfelelősség irányába indul el: a szükséghelyzetet rugalmasabb megoldásnak tartja, amely ráadásul még a szuverenitás elvének a megerősítéséhez is hozzájárulhat.^[11] Romano a szükséghelyzet alkalmazhatóságát azonban csak *contra legem*, a Nemzetközi Jogi Bizottság és Robert Ago, az államfelelősség-tervezet előadójának (*rapporteur*) 1980-ban született álláspontjára alapozva tudja indokolni. Három évtizeddel korábban valóban volt némi bizonytalanság azzal kapcsolatban, hogy az erőszak tilalma *jus cogens* norma-e vagy csak szűkebben, az agresszió tilalmáé. E korabeli bizonytalanságra alapozva jut el a szerző arra a következtetésre, hogy az agresszióknak nem minősülő jogellenes erőszak a terrorizmussal szemben szükséghelyzetként igazolható lehet.^[12] Romano a saját elméletét támogató *policy*érvként hozza fel, hogy szemben az önvédelmi jog kiterjesztésével egy ilyen fellépés szükséghelyzetként való értékelése jogellenesnek és kivételesnek minősítené a másik állam szuverenitását megsértő cselekményt. Ezzel szemben ugyanaz hozható fel ellenérvként, mint az egész elméletével szemben: a 2. cikk (4) bekezdése mint *jus cogens*^[13] sem a vészhelyzet alkalmazását, sem egy kiterjesztett önvédelmi koncepció alkalmazását nem teszi lehetővé.

Ian Johnstone, aki a humanitárius intervenció esetében maga is támogatja a vészhelyzetre való hivatkozás létjogosultságát, a terrorizmus elleni erőszak-alkalmazás kapcsán azt azzal a *policy*-megfontolással utasítja el, hogy további zavart okozna az önvédelmi jog amúgy is bonyolult rendszerében.^[14] A szerző Romanohoz hasonlóan azzal érvel a humanitárius intervenció kapcsán a vészhelyzet alkalmazhatósága mellett, hogy az ILC 1980-ban nem foglalt egyértelműen állást az általános erőszaktilalom *jus cogens* jellege mellett.^[15] A szerző a szükséghelyzetre és Agóra hivatkozva egyfajta biztonsági szelepként tekint, amely abban segíti az államokat, hogy a jog bármi áron való túl merev alkalmazását elkerülhessék.^[16] Így a szükséghelyzet a terrorizmus elleni harcban nem alkalmazható, a humanitárius intervenció esetében viszont igen. Sulyok Gábor e tárgyban írt munkájában ezzel szemben felhívta a figyelmet arra, hogy a 26. cikk kizárja a

[10] Ezek a következők: 1. a Nemzetközi Bíróság túl szűken húzta meg a fegyveres támadás mennyiségi szintjét; 2. a fegyveres támadás minőségi szintje csak nehezen bizonyítható és 3. a megelőző önvédelem lehetősége túl bizonytalan. (Romano, 1998–1999, 1034–1044.)

[11] Romano, 1998–1999, 1045.

[12] Romano, 1998–1999, 1049.

[13] Crawford – Peel – Olleson, 2001, 978.

[14] Johnstone, 2004–2005, 378.

[15] Johnstone, 2004–2005, 345–346.

[16] Johnstone, 2004–2005, 339.

szükséghelyzet alkalmazhatóságát minden *jus cogens* normával, így a 2. cikk (4) bekezdésével szemben is. Ráadásul e tilalom restriktív értelmezése esetén sem teljesülhet a 25. cikk egyik feltétele, nevezetesen az, hogy a cselekedet nem csorbíthatja a területileg érintett állam lényeges érdekét, a szuverenitáshoz való jogát.^[17]

Andreas Laursen a szükséghelyzet alkalmazhatóságát Romanóra való hivatkozással feltételesen lehetségesnek tartja.^[18] Schachter érvelését követve^[19] egyetért abban, hogy a terrorizmus hagyományos formáival szembeni szükséghelyzet strukturálisan igazolhatatlan, mert a terrortámadások sporadikus (kisebb és rendszertelenül ismétlődő) jellege miatt az érdeksérelem vagy már bekövetkezett (tehát nincs veszély), vagy nem elég nagy ahhoz, hogy az elemi érdeksérelem küszöbön álló súlyos voltát kimerítse.^[20] A terrorizmus új formái esetében (9/11 után és különösen a tömegpusztító fegyverek használatának valószínűsége révén) azonban ennek akadálya elhárul, így a szerző szerint – feltéve, hogy az általános erőszaktilalom nem *jus cogens* – nincs akadálya a szükséghelyzet alkalmazhatóságának.^[21]

Maria Agius szintén nem vonja kétségbe, hogy *jus cogens* megsértése esetén nem lehet szükséghelyzetre hivatkozni. Módszertanilag és dogmatikailag kifogástalan írásának^[22] egyetlen olyan része van, ahol a szerző nem következetes, és ez végkövetkeztetését is determinálja. A rendelkezés tág hatályára tekintettel aggályosnak nevezi, hogy a Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben kimondta a 2. cikk (4) bekezdésének *jus cogens* minőségét.^[23] Annak ellenére, hogy mára ez a kérdés egyértelműen eldőlt, és már 1986-ban is mindkét peres fél egyetértett az általános erőszaktilalom *jus cogens* minőségét illetően,^[24] Agius is Agora és az ILC 1980-as jelentésére hivatkozik annak érdekében, hogy a *jus cogens* minőséget az agresszió, vagyis az általános erőszaktilalom súlyosabb megsértésének esetére szűkítse le.^[25]

A szerző a szükséghelyzet *jus contra bellum* kérdésekre való alkalmazhatóságának igazolásaként értékeli, hogy a bíróság a biztonsági fallal kapcsolatos tanácsadó véleményében érdemben foglalkozott a szükséghelyzet kérdésével,^[26]

[17] Sulyok, 2004, 216–217.

[18] Laursen, 2004, 524.

[19] Schachter, 1991, 162–175.

[20] Laursen, 2004, 525.

[21] Laursen, 2004, 520–523.

[22] Agius, 2009, 95–135.

[23] A Nemzetközi Bíróság *jus cogens* normaként, illetve „*fundamental or cardinal principle*”-ként említette és alkalmazta az általános erőszaktilalmat a Nicaragua-ügyben. Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye (Nicaragua v. Egyesült Államok), érdemi ítélet, *ICJ Reports 1986*, 14. p., 190. bek.

[24] Nicaragua-ügy, 190. bek. A Nicaragua-ügyben az Egyesült Államok hivatkozott a Nemzetközi Jogi Bizottságra, valamint többek között Brownlie, Henkin, Tunkin, Verdross és McNair munkásságára. Bővebben lásd Christenson, 1987, 93–101.

[25] Agius, 2009, 107.

[26] Agius, 2009, 123.

azt azonban elmulasztja figyelembe venni, hogy valójában maga Izrael is nem erőszakos intézkedésként tekintett a biztonsági falra.^[27] Agius fenti állításaiból már logikusan következik, hogy bár elutasítja a humanitárius intervenció és a terrorizmus elleni fellépés lehetőségének szükséghelyzetként való kimentését, az állampolgárok védelme érdekében külföldön végrehajtott célzott és korlátozott jellegű műveletek szükséghelyzetként való értelmezését lehetségesnek tartja.^[28] A szerző a terrorizmus kapcsán elismeri ráadásul, hogy a szükséghelyzet *jus contra bellum* kérdésekre való alkalmazása az elsődleges és a másodlagos normák összekeveredésével jár,^[29] azt az állampolgárok külföldön történő megmentése esetén azonban már nem tartja problémának.

III. A SZÜKSÉGHELYZET MINT JOGELLENESÉGET KIZÁRÓ KÖRÜLMÉNY

A Nemzetközi Jogi Bizottság kiemelkedő jelentőségű államfelelősség-kodifikációja (ARSIWA)^[30] a szükséghelyzet szabályait következőképpen foglalja össze a 25. cikkben:

„1. Az állam nem hivatkozhat szükséghelyzetre, mint valamely nemzetközi kötelezettségével összhangban nem álló cselekedet jogellenességét kizáró okra, kivéve, ha ez a cselekedet:

(a) az adott állam egyetlen eszköze arra, hogy valamely lényegbevágó érdekét súlyos és küszöbön álló veszélytől megóvja, és

(b) a cselekedet nem csorbítja komolyan azon államnak, vagy államoknak a lényegbevágó érdekeit, amelyekkel szemben a kötelezettség fennáll, illetve a nemzetközi közösség egészének érdekeit.

2. Szükséghelyzetre mint jogellenességet kizáró okra az állam semmilyen esetben nem hivatkozhat, ha:

(a) a szóban forgó nemzetközi jogi kötelezettség kizárja a szükséghelyzetre hivatkozást, vagy

(b) az állam közrehatott a szükséghelyzet bekövetkeztében.”

A szokásjogot tükröző^[31] feltételrendszerből elsőre kitűnik, hogy fő szabályként a szükséghelyzetre való hivatkozás hiányából indul ki. A Nemzetközi Bíróság a *Bős-Nagygyaros* ügyben erősítette meg, hogy a szükséghelyzet esetében egy

[27] Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területen felépített fal jogi következményeiről, *ICJ Reports 2004*, 136. p., 122-137. és 140-142. bek.

[28] *ICJ Reports 2004*, 128. p.

[29] *ICJ Reports 2004*, 124. p.

[30] Lásd Lowe, 1999, 404-411.

[31] *Bős-nagygyarosi vízlépcső ügye (Magyarország/Szlovákia)*, *ICJ Reports 1997*, 7. p., 51. bek.; Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területen felépített fal jogi következményeiről, *ICJ Reports 2004*, 136. p., 140. bek.

bár szokásjogilag létező, de kivételes esetről van szó.^[32] A szükséghelyzetre való hivatkozás eleve nem jog, hanem mentség, egy rendkívül szigorúan meghatározott, igen szűk kivétel. A *Roberto Ago* vezette bizottság az államfelelősség-tervezet kidolgozása során hosszasan foglalkozott a szükséghelyzet problematikájával, és arra a következtetésre jutott, hogy azt jogként korábban sem ismerték el.

Sokkal inkább arról van szó, hogy az államok időnként azzal érvelnek, lényegbevágó érdekük miatt olyan magatartást kellett tanúsítaniuk, amivel ugyan megszegték nemzetközi kötelezettségüket, de nem sértették mások lényegbevágó érdekeit. A nemzetközi (választott) bíróságok nagyon kivételes esetekben ugyan, de elfogadják ezt a védekezést.^[33] Bár a Nemzetközi Jogi Bizottság felismerte a szükséghelyzetre való hivatkozás potenciális veszélyeit, arra a következtetésre jutott, hogy beemeli a jogellenességet kizáró körülmények közé. Az intézmény ugyanis olyan mélyen gyökerezik a jogi tudatban,^[34] hogy ha kiiktatni nem lehet, érdemes azt jogilag minél jobban körülhatárolni, lekorlátozni. Ekképp egy nagyon szűk, kivételes mentségként egyfajta biztonsági szelep funkciót^[35] tölthet be annak érdekében, hogy a túlzásba vitt jog ne vezethessen a legnagyobb igazságtalanságra (*summum jus summa injuria*).^[36]

A nemzetközi szokásjog a szükséghelyzet intézményével azt a kivételes helyzetet igyekszik kezelni, amikor kibékíthetetlen ellentét keletkezik egy állam nemzetközi kötelezettsége és egy veszélyben lévő lényegbevágó érdeke között. Ezért a végveszély valójában egy szűk mérlegelési helyzet: lehetővé teszi a jogsértés egyes következményeinek kizárását,^[37] ha az állam lényeges érdeke kivételesen meghaladja a nemzetközi közösség normakonformitás iránti absztrakt, és az egyes államok, illetve a nemzetközi közösség konkrét érdekét is.^[38] A Nemzetközi Jogi Bizottság 1980-as jelentése azonban elvi élel leszögezte azt is, hogy a szükséghelyzet oltárán feláldozott érdekek egyértelműen kevésbé fontosnak kell lennie, mint az ilyen módon megvédett érdekek.^[39]

[32] *Gabčíkovo-Nagymaros-ügy*, 1997. 51. bek.

[33] *ILC Report*, 1980, vol. II., 4–21. bek.

[34] „*Too deeply rooted in general legal thinking*” *ILC Report*, 1980, vol. II., 30. bek.

[35] „*Safety valve*” *ILC Report*, 1980, vol. II., 31. bek.

[36] *ILC Report*, 1980, vol. II., 29–32. bek.

[37] Az ARSIWA 27. cikke értelmében: „A jelen fejezettel összhangban álló hivatkozás a jogellenességet kizáró körülményre nem érinti: (a) a kérdéses kötelezettség teljesítését, amennyiben és amilyen mértékben a jogellenességet kizáró körülmény már nem áll fenn; (b) a szóban forgó cselekedettel okozott tényleges veszteségért járó kártérítés kérdését.” A *Bős-nagymarosi vízlépcső ügyében* a Nemzetközi Bíróság rámutatott arra, hogy a Magyar Köztársaság kifejezetten elismerte, a szükséghelyzet fennállta nem mentesíti a kártérítés alól. *Bős-nagymarosi vízlépcső ügye*, 48. bek. Lásd még *ARSIWA kommentár*, 27. cikk, 5. bek.

[38] Lásd *ARSIWA kommentár*, 25. cikk, 2. bek.

[39] *ILC Report*, 1980, vol II., 35. bek.

A szükséghelyzet rendkívül szigorú, *konjunktív* feltételei^[40] a következők:

- az állam egyetlen eszköze legyen, annak érdekében, hogy egy lényegbevágó érdekét
- egy súlyos és küszöbön álló veszélytől megóvja,
- ezzel nem csorbítja komolyan mások (államok, nemzetközi közösség) lényegbevágó érdekeit,
- ha az állam nem hatott közre a végveszély kialakulásában,
- nemzetközi kötelezettség (szerződés, szokásjog) az alkalmazását *explicite* vagy *implicite* nem zárja ki,
- *jus cogens* megszegő magatartást sosem menthet ki.

IV. A SZÜKSÉGHELYZET ALKALMAZHATATLANSÁGA *JUS CONTRA BELLUM* HELYZETEKBEN

Függetlenül attól, hogy az egyes, 25. cikkben foglalt feltételek fennállnak-e,^[41] világos, hogy a szükséghelyzet a következő három okból a 2. cikk (4) bekezdését sértő cselekmények jogellenességét nem zárhatja ki:

- *jus cogens* sértő cselekménynél nem alkalmazható;
- az Alapokmány és különösen annak a *jus contra bellum*ra vonatkozó szabályainak rendszere *implicite* kizárja alkalmazhatóságát;
- egy másodlagos normának nem feladata, hogy rendezze az elsődleges normák terén (önvédelem, humanitárius intervenció) tisztázandó kérdéseket.

1. Szükséghelyzet *jus cogens* megsértése esetén

Az ARSIWA V. fejezete, amely a jogellenességet kizáró körülményeket foglalja össze, semmilyen esetben sem ad felhatalmazást arra, hogy el lehessen térni *jus cogens* normáktól. A kommentár példái szerint népirtásra sem lehet népirtással válaszolni, és szükséghelyzetre sem lehet hivatkozni egy feltétlen alkalmazást igénylő norma megszegése esetén.^[42] Az ARSIWA 26. cikke a feltétlen alkalmazást igénylő normák betartásáról egyértelműen fogalmaz e tekintetben: „A jelen fejezetben semmi nincs, ami kizárná az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályából eredő kötelezettséggel összhangban nem álló államcselekedet jogellenességét.”

[40] „[C]ertain strictly defined conditions which must be cumulatively satisfied”, *Bős-nagymarosi vízlépcső ügye*, 51. bek. A konjunktív feltételeket a bíróság az ARSIWA alapján az ítélet 52. bekezdésében fejté ki.

[41] A terrorizmussal szembeni erőszakkal járó fellépés az államoknak gyakran nem az egyetlen eszköze a probléma kezelésére. A küszöbön álló veszély is ritkán teljesül, mert a támadás a legtöbbször már bekövetkezett. Amelynek a súlyossága is sok esetben (nem 9/11 kapcsán) kérdéseket vet fel. A fellépés minden esetben súlyosan csorbítja más államok és az egész nemzetközi közösség érdekeit is.

[42] Bővebben lásd *ARSIWA kommentár*, 26. cikk, 3-5. bek.

A 2. cikk (4) bekezdésének kétségbevonhatatlan *jus cogens* minősége miatt ma már egyértelmű, hogy a szükséghelyzet nem zárhatja ki egy erőszakkal járó cselekmény jogellenességét. A szükséghelyzet alkalmazhatóságát támogató szerzők a Nemzetközi Jogi Bizottság korábbi jelentéseire és az ARSIWA kommentárjára is helytelenül hivatkoznak.

Az ILC sokat hivatkozott 1980-as jelentése az agresszió *jus cogens* tilalma esetén egyértelműen kizárta a 25. cikk alkalmazhatóságát.^[43] De a kisebb intenzitású erőszak-alkalmazások esetében minimum kétértelmű volt a jelentés. Bár az agresszió tilalmával példálózik, több helyen megállapítja, hogy minden olyan erőszakos cselekmény *jus cogens*-be ütközik, amely más állam területi épségét sérti meg.^[44] Ráadásul egyszerre minősíti *jus cogens*-nek a háború átfogó tilalmát és az önvédelem jogát.^[45] Függetlenül az 1980-as állapotoktól, a fenti szerzőknek érdemes lett volna azt is megnézniük, hogy Ago az 1974-es agressziós határozatra hivatkozva tekintette *jus cogens*-nek az agresszió tilalmát.^[46] Egy bő évtizeddel később, a Nicaragua-ítélettel gyakorlatilag egy időben ismételte meg a Közgyűlés 42/22 sz. (1987) határozatában az Ago által idézett tételt, immár az általános erőszaktilalomra vonatkoztatva.^[47]

A Nemzetközi Jogi Bizottság ARSIWA-kommentárja sem jó hivatkozási alap a szükséghelyzet alkalmazhatósága szempontjából. A 26. cikk kommentárja ugyan nem hivatkozik az agresszió tilalmának *jus cogens* jellege kapcsán forrásra, de a

[43] *ILC Report, 1980*, 22. bek.

[44] „*The question whether the obligation breached for reasons of necessity was peremptory or not will have to be settled, in each particular case, by reference to the general international law in force at the time the question arises. The only point which the Commission feels it appropriate to make in this commentary is that one obligation whose peremptory character is beyond doubt in all events is the obligation of a State to refrain from any forcible violation of the territorial integrity or political independence of another State. The Commission wishes to emphasize this most strongly, since the fears generated by the idea of recognizing the notion of state of necessity in international law have very often been due to past attempts by States to rely on a state of necessity as justification for acts of aggression, conquest and forcible annexation.*” Report of the Int'l L. Commission the Work and Its Thirty-Second Session. *Yearbook of the International Law Commission*. (1980) Volume II., 1981. A/CN.4/SER.A/1980/Add.1 (Part 2), ARSIWA kommentár, 33. cikk, 37. bek.

[45] Report of the Int'l L. Commission the Work and Its Thirty-Second Session. *Yearbook of the International Law Commission*. (1980) Volume II., 1981. A/CN.4/SER.A/1980/Add.1 (Part 2), ARSIWA kommentár, 34. cikk, 12. bek.

[46] „*No consideration of whatever nature, whether political, economic, military or otherwise, may serve as a justification for aggression.*” Report of the Int'l L. Commission the Work and Its Thirty-Second Session. *Yearbook of the International Law Commission*. (1980) Volume II., 1981, A/CN.4/SER.A/1980/Add.1 (Part 2), ARSIWA kommentár, 33. cikk, 22. bek.

[47] „*No consideration of whatever nature may be invoked to warrant resorting to the threat or use of force in violation of the Charter.*” Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations, A/RES/42/22 (1987), 1987. november 18.

40. cikk^[48] értelmező része ezt megteszi.^[49] Az ILC által az agresszió *jus cogens* minőségét alátámasztó mindkét hivatkozás valójában az erőszak alkalmazásának, vagyis a 2. cikk (4) bekezdésének feltétlen alkalmazást igénylő minőségét támasztja alá. Az egyik forrás az államok nyilatkozatai, amelyeket a bécsi konferencián tettek a szerződések jogáról szóló egyezmény kidolgozása során. A másik a Nemzetközi Bíróság értelmezése a Nicaragua-ügyben, ahol a testület a felperessel és az alperessel teljes egyetértésben nem az agresszióra, hanem a 2. cikk (4) bekezdésére hivatkozott *jus cogens*ként.^[50] Bármi is az oka az ILC szóhasználatának a kommentárban, maguk a szöveg által idézett források is a 2. cikk (4) bekezdés *jus cogens* jellegét támasztják alá. Mivel az erőszak fogalma tágabb, mint az agresszióé, ezért természetesen ez az agresszió tilalmának *jus cogens* jellegét is jelenti, míg ez fordítva nem igaz.^[51]

2. A szükséghelyzet alkalmazhatóságának implicit kizárása

Az Alapokmány és különösen annak a *jus contra bellum*ra vonatkozó szabályrendszerére implicit módon kizárja a szükséghelyzet alkalmazhatóságát. A 25. cikk (2) bekezdésének (a) pontja világossá teszi, hogy nemzetközi jogi kötelezettség kizárhatja a szükséghelyzetre való hivatkozást. Az ARSIWA kommentárja szerint erre explicit és implicit módon is van lehetőség. Míg egyes (nemzetközi humanitárius jogi) egyezmények kifejezetten rendelkeznek a szükséghelyzetre való hivatkozás kizárásáról, addig más egyezményeknél vagy szokásjogi szabályoknál a norma tárgyából és céljából vezethető le egy ilyen eredmény.^[52]

A Robert Ago-féle jelentés már 1980-ban leszűkítette a kérdést arra, hogy a 2. cikk (4) bekezdése és az 51. cikk által alkotott rendszer vajon kizárja-e a szükséghelyzetre való hivatkozást. A humanitárius jog szabályainak és a szükséghelyzetnek az összeférhetelensége kapcsán megállapította, hogy az ellenkező megoldás szöges ellentétben állna az érintett jogintézmény céljaival. Ez alól kizárólag a szándékosan az elsődleges normába épített katonai szükségesség képez kivételt.^[53]

[48] A 40. cikk (1) bekezdése szerint: „Ez a fejezet alkalmazandó arra a nemzetközi felelősségre, amivel az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaiból fakadó kötelezettség állam általi súlyos megszegése jár.”

[49] ARSIWA kommentár, 40. cikk, 4. bek., 644., 645. lábjegyzet.

[50] Nicaragua-ügy, 190. bek.

[51] A hetvenes évek elején és a nyolcvanas évek legelején, úgy tűnik, valóban nem volt még teljesen egyértelmű a 2. cikk (4) bekezdésének státusa. Az agresszió tilalmának *jus cogens* minősége egyértelmű volt, és a 2. cikk (4) bekezdésének különleges jelentősége is. Úgy tűnik, az ILC kommentárban a régi kifejezés maradt, de megfelelő forrásokkal (jó lábjegyzetekkel) ellátva. Az általános erőszaktilalom *jus cogens* minőségének hiányára ennek és az ILC 1980-as jelentésének tudatában hivatkozni félreértése a hatályos jognak.

[52] ARSIWA kommentár, 25. cikk, 19. bek.

[53] ARSIWA kommentár, 25. cikk, 28. bek.

Azt, hogy egy szerződés implicite kizárja-e a szükséghelyzet alkalmazhatóságát, a szerződés szövegtani, rendszertani, logikai és történeti értelmezése alapján dönthető el. Ha például egy szerződéses kötelezettség egy abnormális veszély esetén is – illetve akkor még inkább – alkalmazandó, és a szerződés nem tér ki külön a szükséghelyzet kérdésére, akkor az a 25. cikk alkalmazhatóságának implicit tilalmára utal. Biztos válaszra azonban a kérdéses szabály tárgyát és célját megvizsgálva, illetve az elfogadásának körülményeit elemezve lehet jutni.^[54]

3. A szükséghelyzet viszonya a releváns elsődleges normákkal

Egy másodlagos normának – jelen esetben a szükséghelyzetre vonatkozó szabálynak – nem feladata, hogy rendezze az elsődleges normák terén (önvédelem, humanitárius intervenció) tisztázandó kérdéseket. A 25. cikk főszabályként eleve nem arra törekszik, hogy olyan magatartásra vonatkozzon, amelyet a nemzetközi jog elsődleges normái szabályoznak.^[55] A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint a 25. cikk nem azokra az esetekre vonatkozik, amikor maguk az elsődleges normák eleve rendezik a normasértés szabályait (körülményeit és következményeit), valamint a jogellenességet kizáró okok körét. A kommentár erre vonatkozóan kifejezetten példaként hozza fel az erőszak alkalmazására vonatkozó szabályokat.^[56] Elvi élel szögezi azonban le, hogy bár felmerülhetnek a humanitárius intervenció, a katonai szükségesség és más hasonló esetekben a szükséghelyzethez hasonló megfontolások, azokat az elsődleges normák szintjén veszik figyelembe. A kommentár szerint a 25. cikk így eleve nem vonatkozik ezekre az esetekre, mivel a szükséghelyzet-jellegű szempontok az elsődleges norma részei.^[57]

Ezt a Nemzetközi Bíróság is megerősítette a biztonsági fallal kapcsolatos tanácsadó véleményében.^[58] A Nemzetközi Bíróság a biztonsági fallal kapcsolatosan azért vizsgálta meg érdemben a szükséghelyzet kérdését, mert az eleve nem erőszakos intézkedésnek minősült.^[59] A bíróság végül nem bocsátkozott a helyzetre vonatkozó különböző szerződések és a 25. cikk közötti viszony összetett

[54] *ARSIWA kommentár*, 25. cikk, 38. bek.

[55] *ARSIWA kommentár*, 25. cikk, 21. bek.

[56] Uo.

[57] Uo.

[58] „The Court has, however, considered whether Israel could rely on a state of necessity, which would preclude the wrongfulness of the construction of the wall. In this regard the Court is bound to note that some of the conventions at issue in the present instance include qualifying clauses of the rights guaranteed or provisions for derogation (see paragraphs 135 and 136 above). Since those treaties already address considerations of this kind within their own provisions, it might be asked whether a state of necessity as recognized in customary international law could be invoked with regard to those treaties as a ground for precluding the wrongfulness of the measures or decisions being challenged.” Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területen felépített fal jogi következményeiről, *ICJ Reports* 2004, 136. p., 140. bek.

[59] Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területen felépített fal jogi következményeiről, *ICJ Reports* 2004, 136. p., 138. bek.

elemzésébe, hanem megállapítva, hogy Izraelnek nem az ismert nyomvonalon épített fal volt érdekei megóvására az egyetlen eszköze, ezzel eleve kizárva a szükséghelyzet lehetőségét.^[60]

Laursen^[61] és Johnstone^[62] egyaránt úgy értelmezik James Crawford, az ARSIWA tervezete speciális előadójának választát Hollandia képviselőjének kérdésére, mint amely nem zárta ki a humanitárius intervenció lehetőségét. Miközben Crawford kitérve a válasz elől (mivel erre nem terjedt ki az ILC feladatköre) a kérdést csupán visszautalta a szükséghelyzet általános szabályai közé.^[63] Crawford 1999-ben még egyértelműbben fogalmazott, ami megmagyarázza, hogy két évvel később miért érezhette elegendőnek csupán utalni az általános szabályokra. Crawford második jelentésében kifejtette, hogy a kommentár azért nem nyilatkozik a szükséghelyzetnek a területi integritás megsértését kimentő jellegéről, mert az valójában annak megválaszolását jelentené, hogy az Alapokmány kifejezetten vagy implicite (például az 51. cikkben) kizárta-e ennek lehetőségét. Az ILC-nek pedig nem feladata az Alapokmány erőszak alkalmazására vonatkozó rendelkezéseinek kommentálása.^[64]

Válaszában Crawford figyelemreméltó megjegyzéseket tett. Csatlakozva Agohoz, felhívta a figyelmet arra, hogy az államok az 1960-as belga ügyet kivéve nem hivatkoznak *jus contra bellum* kérdésekben a szükséghelyzetre.^[65] Ezen túl a 2. cikk (4) bekezdésének *jus cogens* jellegére hivatkozott. Itt Crawford kitért arra is, hogy úgy tűnhet („*The commentary appears to suggest*”), a kommentár különbséget tesz az általános erőszaktilalom súlyos és kevésbé súlyos megsértései között, ezzel azt sugallva, hogy a humanitárius intervenció adott esetben igazolható lehet a 25. cikkkel.^[66] Ezt Crawford azzal utasítja el egyértelműen, hogy kifejti, korunk állami gyakorlata és *opinio juris*a (az elsődleges normák szintjén) vagy támogatja a humanitárius intervenció jogszerűségét, vagy nem. Az előbbi esetben, jogszerű cselekményekről lévén szó, nem sérül a 2. cikk (4) bekezdése, utóbbi esetben

[60] Tanácsadó vélemény a megszállt palesztin területen felépített fal jogi következményeiről, *ICJ Reports 2004*, 136. p., 141–142. bek.

[61] Laursen, 2004, 512–514.

[62] Johnstone, 2004–2005, 347–348.

[63] „*There should be a new provision on humanitarian intervention as an exceptional circumstance excluding wrongfulness.*” (Netherlands); J. Crawford: „*Chapter V does not deal with the substantive primary rules relating to the use of force, or indeed generally with the international law of humanitarian assistance. Cases not otherwise provided for may be dealt with in accordance with the criteria in article 26 (necessity).*” Crawford, James: *Fourth report on State responsibility*. International Law Commission Fifty-third session, Geneva 2001. A/CN.4/517/Add.1, 4. o.

[64] Crawford, 1999, 279. bek.

[65] „*The commentary declines to pronounce on the question whether the invocation of necessity to justify a violation of territorial integrity could be justified under modern international law: this comes down to asking whether the Charter expressly or by implication (e.g., by Article 51) has excluded reliance on necessity as a justification or excuse. But it is not the function of the Commission authoritatively to interpret the Charter provisions on the use of force. The commentary notes, however, that in modern cases of humanitarian intervention, the excuse of necessity has hardly ever been relied on.*” (Crawford, 1999, 279. bek.)

[66] Crawford, 1999, 286. bek.

pedig nincs ok arra, hogy azokat a *jus contra bellum* egyéb kérdéseitől elválasztva kezeljük. Crawford világos választ ad minden kétkedőnek: „Mindkét esetben úgy tűnik, a külföldi humanitárius intervenció kérdését sem elsődlegesen, sem máshogyan nem szabályozza a 33. cikk.”^[67]

Crawford fenti kijelentése teljes összhangban van az ARSIWA 21. cikkében foglalt önvédelem mint jogellenességet kizáró körülmény kezelésével. Emlékeztetve arra, hogy a 21. cikk nem az önvédelmi jog kivétel-jellegét rögzíti, hanem a jogszerű (szükséges és arányos) önvédelmi helyzetben elkövetett amúgy jogsértő cselekmények jogellenességét zárja ki, Crawford analóg módon itt is megismétli korábbi kijelentését: „A speciális előadó véleménye szerint nem szükséges, és nem is kívánatos megoldani az önvédelmi jog mögöttes kérdéseit a modern nemzetközi jog alapján, még ha erre lenne is lehetőség a tervezetben. Tekintettel az Alapokmány 103. cikkére, erre nincs lehetőség. Nem funkciója a tervezetnek, hogy meghatározza az elsődleges normák részletes tartalmát, beleértve az 51. cikkben foglaltakat.”^[68]

A fentiek alapján a következők állapíthatók meg:

- Ha van derogációs lehetőség beépítve egy szerződésbe, úgy az alkalmazandó.
- Ha nincs derogáció beépítve, és azt az egyezmény nem tiltja sem explicit, sem implicit módon, akkor az ARSIWA 25. cikke a konjunktív feltételek figyelembevételével alkalmazható.
- Ha az adott egyezmény kizárja a derogáció lehetőségét, akkor a 25. cikk nagyon indokolt esetben még alkalmazható lehet, de itt már azt is figyelembe kell venni, hogy az elsődleges normák szintjén a derogáció kizárt volt.
- Ezért fokozottan kell figyelembe venni az elsődleges normák tárgyát és célját. Abban az esetben nincs lehetőség a szükséghelyzet alkalmazására, ha az állam az érintett kötelezettség alól nem átmenetileg mentesülne, hanem a kötelezettség lényegében kiüresedne.
- *Jus cogens* esetében mindig kizárt a 25. cikk alkalmazhatósága.
- *Jus cogens v. jus cogens* esetében is kizárt, a primer normák között létrejött normakollíziót ott kell feloldani: népirtásra nem lehet népirtással válaszolni, vagy népirtás ellen fegyveres erőszakkal fellépni.^[69]
- *Jus cogens v. „self-preservation”* mint a legelemibb érdek, amely valaha veszélybe kerülhet súlyos és küszöbön álló veszély esetén. E konfliktus is az elsődleges normák szintjén döntendő el: ez az önvédelem esete,^[70] illetve bizonyos esetekben a megelőző önvédelem kérdésköre.^[71]

[67] Crawford, 1999, 287. bek.

[68] Crawford, 1999, 301. bek.

[69] Ilyen lenne például a humanitárius intervenció, amelynek jogszerűsége ily módon nem igazolható.

[70] Lásd a Nemzetközi Bíróság híres mondatát a nukleáris fegyverek alkalmazhatóságáról: „[A]n extreme circumstance of self-defence, in which the very survival of a State would be at stake.” *Nukleáris tanácsadó vélemény*, 1996. 266.

[71] Ez utóbbi megállapítással egy véleményen van Lubell is, aki szerint az erőszak alkalmazására lehetőséget adó súlyos és küszöbön álló veszély csak egy van, egy közvetlen veszéllyel fenyegető fegyveres támadás. (Lubell, 201, 71–72.)

V. A SZÜKSÉGHELYZET ÉS AZ ÖNVÉDELEM

Minden államközi erőszak-alkalmazás során sérül az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése.^[72] BT határozat hiányában a nem állami szereplők elleni erőszakkal járó fellépés során a szükséghelyzetre jogellenességet kizáró okként azért lenne szükség, mert a cselekményt az 51. cikk nem tenné jogszerűvé.^[73] Mint a 2. cikk (4) bekezdés és a 42. és 51. cikkek viszonya is mutatja, a kötelezettség-kivétel reláció elsősorban az elsődleges normák szintjén dől el. Kizárólag ennek keretében döntendő el, hogy egy állam megsértette-e az általános erőszaktilalmat vagy sem.

Az Alapokmány és közelebről a 2. cikk (4) bekezdésének nyelvtani, rendszertani, történeti és teleologikus értelmezése mind azt támasztják alá, hogy az általános erőszaktilalmat kimondó norma *raison d'être*-je az akár legkisebb államközi erőszak-alkalmazással járó cselekmények betiltása, és nem az általános és elhúzódó vagy súlyos háborús állapotok kialakulásának megakadályozása.^[74] A rendelkezés célja az államközi konfliktusok megakadályozása, nem intenzitásuk csökkentése. Mivel a szükséghelyzet az elemi érdekét veszélyben érző állam kezébe átmenetileg pajzsot ad a jogsértés következményeivel szemben,^[75] a 2. cikk (4) bekezdése esetén ez magának a *jus cogens* normának a kiüresítésével lenne egyenlő. Ezért a szükséghelyzet és az általános erőszaktilalom rendszerszinten is összeegyeztethetetlenek.

Az államok egyetlen, legvégső eszköze sem járhat szükséghelyzetben erőszak alkalmazásával.^[76] Míg a szükséghelyzet egy fennálló veszélyre reagál, amelyhez annak az államnak ráadásul nem feltétlenül van köze, amellyel szemben a jogsértés végül bekövetkezik, addig önvédelem esetében egy már bekövetkezett fegyveres támadás esetén kerülhet sor erőszak-alkalmazásra, és kizárólag a támadást elkövető állam ellen.^[77] A hatályos nemzetközi jog egyetlen olyan helyzetet ismer el,

[72] A Nemzetközi Bíróság 1949-ben a *Korfu-szoros-ügyben* megerősítette, hogy a területi épség megsértéséhez nem szükséges terület elvesztése vagy ennek célul tűzése, a politikai függetlenség csorbulásához pedig az adott állam politikai szervezetrendszerének tényleges megváltoztatása, vagy annak a szándéka. A területi integritás így valójában területi sérthetlenséget jelent. *Korfu-szoros-ügy* (UK v. Albánia) 34–35.

[73] Betudás hiányában ugyanis nem történne fegyveres támadás, ami az önvédelmi jog sine qua non feltétele. *Nicaragua-ügy* (Nicaragua v. Egyesült Államok), 193–195., 210–211., 237. bek.

[74] Higgins, 1994, 240.; Gray, 2008, 32.; Jennings – Watts, 1992, 154.

[75] *ARSIWA kommentár*, V. fejezet, 71. p.

[76] A hazai szakirodalomban ezt megerősíti Sulyok, 2004, 206–217.

[77] „By contrast, the State against which another State acts in self-defence is itself the cause of the threat to that other State. It was the first State which created the danger, and created it by conduct which is not only wrongful in international law but also constitutes the especially serious specific international offence of recourse to armed force in breach of the existing general prohibition on such recourse. Acting in self-defence means responding by force to wrongful forcible action carried out by another. In other words, for action of the State involving recourse to the use of armed force to be characterized as action taken in self-defence, the first and essential condition is that it must have been preceded by a specific kind of internationally wrongful act, entailing wrongful recourse to the use of armed force, by the subject against which the action is taken.” Report of the ILC on the Work and Its Thirty-Second Session. *Yearbook of the International Law Commission*. (1980) Volume II., 1981., A/CN.4/SER.A/1980/Add.1 (Part 2), 34. cikk kommentárja, 3. bek., 53. (Kiemelés – a szerző.)

amelyben a sérelmet szenvedett állam lényegbevágó érdeke úgy teszi lehetővé erőszak alkalmazását, hogy azzal más államok, illetve a nemzetközi közösség lényegbevágó érdekeit nem csorbítja számottevően: ha egy másik állam nagymértékű erőszakot alkalmaz ellene. Korunk egyetlen olyan kvázi veszélyhelyzete, ahol kivételesen (korlátozott mértékben, módon, célból és ideig) lehet erőszakot alkalmazni, az önvédelem, az erre okot adó magatartás pedig a fegyveres támadás. Az ENSZ Alapokmányának struktúrája és nyelvezete világos: a kollektív biztonság rendszerének korában minden más erőszakkal járó önsegély kizárt,^[78] és azok elkövetésére utólagosan sincs mentség. Ennek ellenkezőjét a megfelelő állami gyakorlat érheti el, amely – tekintettel az érintett normák *jus cogens* jellegére^[79] – nem következett be.

Az önvédelem nem szükséghelyzet, mert eleve nem sérti a 2. cikk (4) bekezdését, tehát nem jogellenes.^[80] Míg az önvédelem jog (*legal right*), addig a szükséghelyzet még csak nem is szolgál automatikusan az események igazolásául (*justification*), hanem legfeljebb egy lehetséges kimentési alapot teremt.^[81] Önvédelmi helyzetben felmerülhet ugyan egy a szükséghelyzethez hasonló dilemma a nemzetközi fegyveres konfliktus során – *jus in bello* vagy más kérdésben – de azt nem az ARSIWA 25. cikke szabályozza, hanem például a katonai szükségesség intézménye, amely már nem fogja érinteni a kezdeti erőszak-alkalmazás jogszerűségét.

Önvédelmi helyzetben ettől függetlenül szükség lehet a jogellenességet kizáró körülmény értékelésére, mivel egy ilyen helyzetben nem kizárólag a 2. cikk (4) bekezdése sérülhet. Az ARSIWA 21. cikke ezeket az eseteket hivatott kezelni azzal, hogy kizárja minden olyan cselekmény jogellenességét, amely egy önvédelmi helyzet jogszerű (arányos, szükséges) velejárója.^[82] Ez alatt például környezetvédelmi, gazdasági-kereskedelmi vagy akár humanitárius jogi és emberi jogi normák megszegése értendő.^[83] A 21. cikk azonban nem vonatkozik arra az esetre, amelyet explicite vagy implicite más szerződéses vagy szokásjogi normák kezelnek (ilyenek például a nem derogálható emberi jogok, a nemzetközi humanitárius jog egyes szabályai).^[84] Vagyis a 21. cikk nem az önvédelem, hanem a jogsze-

[78] S/RES/188, 1964. április 9. Bővebben lásd Hindmarsh, 1932,316.

[79] „[A] *peremptory norm of general international law is a norm accepted and recognized by the international community of states as a whole as a norm from which no derogation is permitted and which can be modified only by a subsequent norm of general international law having the same character.*” VCLT 53. cikk. Azaz *jus cogens* csak *jus cogens* módosíthat.

[80] „*The existence of a general principle admitting self-defence as an exception to the prohibition against the use of force in international relations is undisputed. Article 51 of the Charter of the United Nations preserves a State’s „inherent right” of self-defence in the face of an armed attack and forms part of the definition of the obligation to refrain from the threat or use of force laid down in Article 2, paragraph 4. Thus, a State exercising its inherent right of self-defence as referred to in Article 51 of the Charter is not, even potentially, in breach of Article 2, paragraph 4.*” ARSIWA kommentár 21. cikk (1) bekezdés.

[81] Schwarzenberger, 1976, 30–31. Lásd még Kunz szóhasználatát: „*full justification*” és „*excuse*”. (Kunz, 1947, 875.)

[82] ARSIWA kommentár, 21. cikk (2) bekezdés.

[83] Uo.

[84] ARSIWA kommentár, 21. cikk (3) bekezdés.

rúen gyakorolt önvédelem minden szükséges velejáró cselekményének jogszerútlenségét zárja ki, feltéve ha erról más elsódlges nemzetközi jogi norma nem rendelkezik. Fő szabályként ez is csak a megtámadott-védekezó állam viszonylatában érvényesül. A rendelkezés nem érinti az önvédelmi jog feltételeit sem, mert azokat a *jus contra bellum* elsódlges normái tartalmazzák.^[85]

	Önvédelem	Szükséghelyzet
A norma természete	elsódlges norma	másodlagos norma
A norma státusa	<i>jus cogens</i> / egy <i>jus cogens</i> norma része / egy <i>jus cogens</i> norma alóli érdemi (anyagijogi) kivétel	másodlagos, szokásjogi norma, amely semmilyen esetben sem zárhatja ki egy <i>jus cogens</i> megsértésének jogellenességét
Hatásmechanizmus	jog: rá alapozva eleve jogszerúen lehet eljárni	kimentési ok: mindig utólagosan lehet csak rá hivatkozni, „mentség”
Érvényesülése	nincs értékmérlegelés, ha van fegyveres támadás, van önvédelmi jog: a mérlegelést a főszabály-kivétel viszonya önmagában oldja fel	utólagos és rendkívüli értékmérlegelés: egy állam kötelezettsége és az ennek teljesítéséhez fűzódó közösségi érdek kontra egy állam „elemi” érdeke
A védelem tárgya	nem szükséges, hogy az állam léte legyen veszélyben, de a megkívánt erőszak magas szintje (fegyveres támadás) miatt a kapcsolat igen szoros	„elemi érdek”: egyáltalán nem szükséges, hogy az állam léte veszélyben legyen (környezeti, gazdasági, migráció stb.)
Feltétele (1)	feltétele egy konkrét jogsérelem bekövetkezése: fegyveres támadás	feltétele: súlyos és küszöbön álló veszély, jogsérelem még nem volt
Feltétele (2)	nem szükséges, hogy egyetlen eszköz legyen, csak legyen szükséges és arányos	egyetlen eszköz
Feltétele (3)	mint jog eleve nem csorbítja más állam / a nemzetközi közösség érdekeit	nem csorbíthatja más államok / a nemzetközi közösség érdekeit

[85] ARSIWA kommentár, 21. cikk (6) bekezdés.

	Önvédelem	Szükséghelyzet
Kizáró ok (1)	nemzetközi kötelezettség nem zárhatja ki, az semmis lenne	nemzetközi jogi kötelezettség kizárhatja
Kizáró ok (2)	<i>jus cogens</i> nem zárja ki	<i>jus cogens</i> mindig kizárja
Kizáró ok (3)	az állam közrehatása az önvédelmi helyzet kialakulásában (a fegyveres támadásban) <i>ipso jure</i> kizárt, mert az erőszaktilalom <i>jus cogens</i> , amit „közrehatás” esetén sem lehet megsérteni (lásd például represszátilalom)	az állam nem hathatott közre a helyzet kialakulásában (például Magyarország Bős-Nagymaros esetén a munkálatok felgyorsítását kérte 1989-ben, 57. bek.)
Következménye (1)	„ <i>sword</i> ”: a fő szabály nem teljesítése az adott esetben teljesen igazolt (jogszerű)	„ <i>shield</i> ”: a kötelezettség fennmarad, csak az állam felelőssége (időlegesen) nem következik be
Következménye (2)	nincs jogellenes magatartás	normaszegés van, a jogellenességet zárja ki átmenetileg, de nem véglegesen (lehet például kártérítési kötelezettség)

Az önvédelem és a szükséghelyzet közötti legfontosabb különbségek

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

A szükséghelyzet a következők miatt nem alkalmas arra, hogy a 2. cikk (4) bekezdésébe ütköző cselekmény jogellenességét kizárja, és ezzel gyakorlatilag egy tág önvédelmi jogot eredményezzen:

- A megsértett szabály a legklasszikusabb, legelismertebb *jus cogens* norma, ezért a szükséghelyzet alkalmazhatósága az ARSIWA 26. cikk alapján eleve kizárt.
- Abban a hipotetikus helyzetben, ha az általános erőszaktilalom nem lenne *jus cogens*, a kérdést az elsődleges normák szintjén kellene megoldani.
- A 2. cikk (4) bekezdése alól kizárólag két kivétel van, az 51. cikkbe foglalt önvédelem joga és a 39–42. cikkek alapján adott BT-felhatalmazás.
- Az Alapokmány rendszere, különös tekintettel a 103. cikkben foglalt elsőbbségi szabályára, kizár minden más lehetőséget.
- A fő szabály és a két kivétele légmentesen zárt rendszert alkotnak egy kiemelkedő státusú elsődleges norma szintjén: az erőszak alkalmazása tilos, ez alól kivétel a BT felhatalmazása, illetve ennek hiányában ideiglenesen az önvédelem.

- A szükséghelyzet másodlagos normájának alkalmazhatóságát államközi erőszak esetén egyszerre zárja ki az elsődleges norma fent vázolt rendszere és az ARSIWA I. részének V. fejezete, különösen annak 21. és 25–26. cikkei.

A szükséghelyzet rendszerszinten is összeegyeztethetetlen a 2. cikk (4) bekezdésével. Az ARSIWA 25. cikkének alkalmazása ugyanis nem ideiglenesen védené meg a jogsértő államot az államfelelősségtől, hanem teljes mértékben felmentené az általános erőszaktilalom megsértése alól; ezzel a 2. cikk (4) bekezdésének értelme elveszne, a tiltott erőszak alkalmazására sor kerülhetne.

A szükséghelyzet ráerőltetése a *jus contra bellum* rendszerére jogsértő volta mellett teljesen felesleges is. A nem állami szereplők ellen, valamint az általuk igénybe vett terület felett ellenőrzést gyakorló állam ellen a szükséghelyzetre való hivatkozás nélkül is fel lehet lépni. Egyrésztől bebizonyítható egy kellően súlyos támadás esetén, hogy a támadást elkövető entitás és a területi állam között elég szoros a kapcsolat egy fegyveres támadás megvalósításához.^[86] Másrészt ennek hiányában is vizsgálható a területi állam szerepe a támadásban, amennyiben a területét a nem állami szereplő rendelkezésére bocsátotta a támadások elkövetéséhez.^[87] Harmadrészt pedig tipikusan ilyen esetek kezelésére jött léptre az ENSZ kollektív biztonság rendszere, amelynek működtetésében központi szerepet tölt be a Biztonsági Tanács, amely 1990 óta számtalan esetben alkalmazott fegyveres erőszakkal járó,^[88] illetve nem járó szankciókat^[89] nem állami szereplőkkel, illetve az őket támogató államokkal szemben.

FORRÁS

- ARSIWA (2001): Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session, in 2001, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/56/10). *Yearbook of the International Law Commission* vol. II, Part Two.

IRODALOM

- Agius, Maria (2009): The Invocation of Necessity in International Law. *Netherlands International Law Review* 56. 2. 95–135.
- Bóka János (2002): Forcible Measures Against International Terrorism and the Rule of Law. *European Integration Studies* Vol. 1, No. 1. 65–73.

[86] Ehhez azt kell kimutatni, hogy az adott állam „küldte” a támadókat, vagy „komoly része” volt abban. UN Doc. A/RES/ 3314, 1974. december 14., 3. cikk (g) pont.

[87] Ez megvalósulhat kifejezett vagy hallgatólagos módon is, amennyiben a területi állam nem lép fel a területét igénybe vevő szereplőkkel szemben. UN Doc. A/RES/ 3314, 1974. december 14., 3. cikk (f) pont. Bővebben lásd Kajtár, 2015.

[88] Pl. S/RES/1386 (2001), S/RES/1373 (2001).

[89] Pl. S/RES/1267 (1999), S/RES/1333 (2000).

- Christenson, Gordon A. (1987): The World Court and jus cogens. *American Journal of International Law* 81. 93–101.
- Crawford, James (1999): *Second report on State responsibility*. Document A/CN.4/498 and Add. 1–4. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_498.pdf
- Crawford, James (2001): *Fourth report on State responsibility*. International Law Commission Fifty-third session, Geneva. A/CN.4/517/Add.1. http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_517.pdf
- Crawford, James – Peel, Jacqueline – Olleson, Simon (2001): The ILC's Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Completion of the Second Reading. *European Journal of International Law* Vol. 12, No. 5. 963–991.
- Gray, Christine (2008): *International Law and the Use of Force*. Oxford University Press.
- Higgins, Rosalyn (1994): *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Clarendon Press, Oxford.
- Hindmarsh, Albert E. (1932): Self-help in time of peace. *American Journal of International Law* 26. 315–326.
- Jennings, Robert Y. – Watts, Arthur (szerk.) (1992): *Oppenheim's International Law. Volume 1. Peace*. Longman.
- Johnstone, Ian (2004–2005): The Plea of „Necessity” in International Legal Discourse: Humanitarian Intervention and Counter-terrorism. *Columbia Journal of Transnational Law* 43, no. 2. 337–388.
- Kajtár Gábor (2015): *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- Kunz, Josef L. (1947): Individual and Collective Self-Defense in Article 51 of the Charter of the United Nations. *American Journal of International Law* 41. 4. 872–879.
- Laursen, Andreas (2004): The Use of Force and (the State of) Necessity. *37 Vanderbilt Journal of Transnational Law* 37. 2. 485–526.
- Lowe, Vaughan (1999): Precluding Wrongfulness or Responsibility: A Plea for Excuses. *European Journal of International Law* Vol. 10. No. 2, 405–411.
- Lubell, Noam (2010): *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors*. Oxford University Press.
- Murphy, Sean (1999): Contemporary Practice of the United States Relating to International Law. *American Journal of International Law* 93. 161–194.
- Romano, John-Alex (1998–1999): Combatin Terrorism and Weapons of Mass Destruction: Reviving the Doctrine of a State of Necessity. *Georgetown Law Journal* 87. 4. 1023–1057.
- Schachter, Oscar (1991): *International Law in Theory and Practice*. Martinus Nijhoff Publ.
- Schwarzenberger, Georg (1976): *International Law, as applied by international courts and tribunals. Vol. 3. International Constitutional Law. Fundamentals – The United Nations – Related Agencies*. London, Stevens & Sons.
- Sloane, Robert D. (2012): On the Use and Abuse of Necessity in the Law of State Responsibility. *American Journal of International Law* 106. 447–508.
- Sulyok Gábor (2004): *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat, Budapest.